

Deus ante creationem rerum sit præsens huic spatio? alioqui erit etiam præsens ipsis rebus, etiamsi nihil sint, quia tam nihil est illud spatium. Deinde, quæ est necessitas hujus præsentiæ ad spatium imaginarium? in naturalibus enim agentibus recte intelligitur, quod propinquitas ad mobile possit esse necessaria conditio ad agendum, quia et illa propinquitas aliquid reale est, et propterea agens operaturum est ex passo educendo formam de potentia ejus; at vero præsentiæ ad spatium imaginarium nihil reale esse potest, sed solum aliquid tam imaginarium, sicut ipsum spatium; neque Deus operaturus est ex spatio, educendo effectum de potentia illius.

16. *Vera difficultatis resolutio.* — Respondetur, difficultatem hanc (de qua plura statim dicemus) magis videri sumptam ex modo loquendi nostro et verbis quam ex re ipsa. Nam de re dicendum est, ante actionem Dei præsupponi necessario ex parte Dei talem modum existendi, seu talem dispositionem (ut modo nostro loquamur) substantiæ suæ, ut ex parte sua ita existat, ut sine sui mutatione possit intime et realiter esse in quacunque re, si illam velit creare, et hunc modum essendi habet Deus ex vi suæ immensitatis. Quia vero nos non possumus hanc dispositionem in substantia spirituali concipere, nisi per ordinem ad spatium, eo quod Deus ex vi prædictæ dispositionis de se aptus est ad existendum in quibuscunque corporalibus spatiis, etiamsi in infinitum protendantur, ideo non possumus illam divinæ substantiæ dispositionem et immensitatem concipere, nisi per modum cujusdam extensionis, quam necessario explicamus per ordinem ad corpora; et quando vel re ipsa, vel mente realia corpora separamus, necessario apprehendimus veluti quoddam spatium aptum repleti corporibus, cui tota divina substantia sit præsens, et tota in toto, et tota in singulis partibus ejus, per quam præsentiæ nihil aliud significamus, quam prædictam divinæ substantiæ dispositionem.

17. Hinc ergo ad priorem objectionem dicitur, quod licet spatium nihil reale sit, tamen ejus apprehensio aut imaginatio nobis utilis est ac fere necessaria ad declarandam prædictæ divinæ substantiæ dispositionem, et hac sola ratione dicitur Deus præsens spatio priusquam rebus ipsis, quia nimirum prius in se habet illam dispositionem, quæ independens omnino est a rebus creatis. Unde præsentia illa, licet ut concipitur et significa-

tur per modum relationis, nihil sit, et mere relatio rationis, illud autem absolutum, quod per hanc relationem nos volumus in divina substantia declarare, revera est aliquid in ipso Deo, quod immensitatem ejus appellamus. Hanc vero dispositionem, vel præsentiæ, non ita nos concipimus et declaramus per ordinem ad res creabiles ut sic, sicut per ordinem ad spatia, et ideo non dicitur Deus esse præsens rebus possibilibus, sicut spatiis imaginariis, quæ ita apprehendimus ac si existerent, non per deceptionem, quia non affirmamus ea existere, sed per simplicem apprehensionem, ut per comparisonem ad spatia sic apprehensa, illam divinæ substantiæ dispositionem, seu existendi modum declaremus.

18. *Quæ præsentia prærequisita in Deo ad creationem, quæ subsequens.* — Quod vero (ut ad alteram partem objectionis respondeamus) hæc dispositio divinæ substantiæ, quam per præsentiæ ad spatium declaramus, necessaria sit ad actionem, recte probatur illo principio, quod movens et motum debent esse simul, non prout physicum tantum est, sed prout ad metaphysicam rationem et amplitudinem elevatur. Quia necessitas illa non provenit ex peculiari ratione moventis et mobilis, imo nec ex generali ratione agentis et passi, quod actioni supponitur, sed ex dependentia effectus et causæ; hæc enim est, quæ requirit, ut agens immediate jungatur effectui, in quem influit esse. Atque ideo, quamvis ad agendum non prærequiratur existentia causæ in effectu, quatenus hæc verba significant relationem mutæ præsentia, nam hoc involvit apertam repugnantiam, quia talis relatio consurgit ex actione, nihilominus supponitur in agente fundamentum ex parte illius necessarium ad talem præsentiæ, et consequenter ad relationem, sive rei, sive rationis, sive mutuam, sive non mutuam. Ex quo facile intelligitur, quomodo præsentia vel conjunctio cum effectu sequatur, quomodo antecedit actionem Dei, præsertim loquendo de actione creativa, in qua posita erat difficultas. Nam si præsentia sumatur pro relatione ad ipsam rem creatam, vel prout involvit denominationem sumptam ab existentia seu consistentia ejus in tali loco, sic consequitur actionem Dei; si vero sumatur solum pro fundamento ex parte rei necessario, ut posita existentia creaturæ sequatur illa relatio seu denominatio, qua Deus dicitur esse in creatura, et creatura in ipso,

sic tale fundamentum supponitur ad actionem.

19. *Scoti objectioni satisfit.* — Atque hinc tandem responsum etiam est ad objectionem Scoti, nam hæc ratio quodammodo a priori probat existentiam Dei in rebus creatis, et realem præsentiæ, ut includit mutuam denominationem sumptam ab utroque extremo, quia hæc sequitur ad actionem, ut dictum est. A posteriori vero probat esse in Deo talem modum existendi, quem ex se habet, ratione cujus, quantum ex se est, habet hanc præsentiæ, si alia existant. Et si hoc tantum vult Scotus, cum dicit, admittendam esse in Deo præsentiæ priorem actione, non repugnans; illa enim nihil aliud est quam immensitas ipsius Dei, quam semper habuit, etiamsi nihil aliud existeret. Quod autem admittatur in Deo talis præsentia, nil obstat rationi factæ; imo hæc est, quam potissime demonstrare intendimus, nam, hæc posita, consecutio aliarum denominationum, vel relationum est per se evidens, si alia extrema ponantur.

20. *Instrumentum Dei an agere possit in distans.* — De alia confirmatione multa dici hic possent, nisi disputata essent in primo tomo tertiæ partis, disp. 31, sect. 7; ideo breviter respondetur, in principali agente requiri hanc conditionem. Item etiam in omni instrumento, quod agit modo connaturali. Tamen in instrumento, quod agit modo supernaturali, et assumitur ad agendum ab agente infinito et immenso, quod per se ipsum adesse potest effectui efficiendo, non repugnat instrumentum elevari ad efficiendum effectum a se distantem, cum tamen ille a principali agente non distet. Neque in hoc comparandus est Deus cum instrumentis suis, quia Deus non potest agere, nisi connaturali et perfectissimo modo. Atque hoc sensu non est improbanda responsio ibi data, scilicet, quod præsentia Dei in effectibus non sequitur ex quacunque actione, sed ex actione principali et connaturali, seu quæ in propria virtute nifitur. Deductio autem quæ ibi insinuat, quæque vim hujus rationis revocat ad infinitatem Dei, revera non est ad propositum hujus rationis, maxime juxta mentem divi Thomæ et aliorum, sed est per se nova ratio, de cujus efficacia dicemus postea.

Ex qua actione colligatur ejus præsentia, et solvitur tertia objectio.

21. Circa tertiam objectionem principalem advertendum est, plures esse actiones Dei

circa creaturas, ex quibus hoc attributum seu præsentia Dei colligi potest, quas ad du capita revocare possumus. Primum est actionis creativæ, sub qua conservationem comprehendimus, quia est ejusdem rationis, vel potius eadem actio continuata, seu perseverans. Aliud caput esse potest actionis gubernativæ, sub quo comprehendimus omnem actionem, qua Deus, vel solus, vel cum causis secundis, aliquid influit in creaturas jam factas, vel ex eis aliquid operatur, sive actio illa pertineat ad primam rerum distinctionem, sive ad ornatum (ut Theologi loquuntur), sive ad mundi propagationem, et singularum rerum perfectionem et operationem, quæ magis proprie gubernatio dicitur. Loquendo de priori genere actionum, et suppositis quæ de creatione supra dicta sunt, cessat omnino illa tertia objectio, quia Deus solus potest creare immediate per se ipsum, tam immediate suppositi quam immediate virtutis; nulla enim virtute a se creata utitur, ut medio agente ad aliud creandum; necesse est ergo ut ratione solius creationis Deus immediate sit per substantiam et virtutem suam in omnibus rebus creatis. Dices: non omnia sunt per propriam creationem producta, sed multa sunt facta ex præjacente materia. Respondeo: licet hoc verum sit, est tamen in omnibus aliquid, quod a solo Deo creatum est, saltem materia prima, ratione cujus necesse est creatorem ejus esse in re, quæ constat tali materia. Atque hinc etiam fit, ut hac ratione non solum probetur, Deum esse prope res conditas (ut sic dicam) quasi superficie tenus eas attingentem; sed etiam intime esse in omnibus illis quasi penetrantem illas, quia in omnibus et maxime intimis illarum partibus est aliquid a solo Deo creatum. Nam in rebus immaterialibus solum est indivisibilis substantia, quæ tota a Deo creata est; in materialibus vero est materia, et quia forma intime et secundum se totam illam penetrat, ideo agens quod creat materiam, necessario esse debet intime præsens toti rei creatæ.

22. Atque hæc ratio ex creatione sumpta, eo mihi videtur efficacior, quo verum existimo nullam actionem Dei in creaturas esse tam evidentem, sicut creationem, quia nulla est magis necessaria ex his, quæ soli Deo ascribi possunt, ut ex superius dictis tum in sect. 2 hujus disputationis, tum in disput. 20, 21 et 22 ostendi potest. Quocirca si Aristoteles et alii philosophi admittant, ut vere admittunt, illud principium, quod agens immediatum

debet esse conjunctum effectui, non video quomodo negare potuerint hanc presentiam Dei in toto hoc universo, nisi vel negando universum hoc esse creatum a Deo, sed gubernatum tantum mediante motu cœli, ut multi, licet falso, putant Aristotelem sensisse, vel certe existimando, Deum immediate solum creasse aliquam rem, et illa mediante aliam, etc., ut putavit Avicenna. Qui tamen non tribuit creationem corporibus, sed tantum intelligentiis, et ideo necesse est ut fateatur inferiorem intelligentiam, cui tribuit creationem totius mundi corporei, esse intime presentem in toto illo; non poterit ergo negare hanc perfectionem superioribus intelligentiis, multoque minus Deo.

23. *Dissolvitur objectio.* — Dices, quamvis Deus non creet unam rem mediante alia, non satis inde colligi, Deum esse immediate per seipsum in omnibus rebus quas creat, quia non est de ratione agentis, ut si agit in distans, agat per propinquum tanquam per instrumentum, aut tanquam per virtutem agendi, sed solum necesse est ut agat per propinquum, tanquam per medium, quasi deferens actionem. At vero hoc modo recte intelligi potest, Deum existentem in solo cœlo inde incepisse actionem creandi, et quasi continuasse et effudisse illam per omnia interjecta corpora usque ad terram, atque hoc modo attingisse creando loca distantia, quamvis immediate non sit in illis, sicut so- attingit illuminando vel calefaciendo. Respondetur: licet medium non sit tota ratio agendi, probabile tamen est, oportere ut id, quod fit in loco propinquo, conferat aliquo modo ad agendum in loco distante, ut ita quasi deferat virtutem primi agentis; quod si hoc verum est, cessat objectio, quia ad creandum nihil potest hoc modo conferre. Secundo, quidquid de hoc sit, nemo potest rationabiliter existimare creationem illo modo fieri; nam res, quæ creatur, per se et immediate pendet a solo Deo, et non potest a corpore interjecto dependere, neque ut a conditione necessaria, neque ut a deferente talem actionem. Nam, cum illa actio sit ex nihilo, et infinita virtute fiat, non potest ex his conditionibus dependere. Adde, interdum experimento constare actionem hanc prius natura attingere loca distantia quam propinqua, et consequenter non attingere illa mediantibus his, quod statim declarabo.

24. *Unde colligatur Deum non solum quando creavit, sed etiam nunc toti orbi esse presentem.* — Dicit rursus aliquis, hac ratione

ad summum probari, Deum in principio, quando mundum creavit, fuisse presentem rebus omnibus, non tamen semper ac perpetuo esse. Respondetur duobus modis posse hoc ex illo colligi: primo, quia ubi semel Deus est, perpetuo necessario manet; ergo, licet ibi res aliæ mutantur, sibi que invicem succedant, semper Deus manet in illis. Assumptum sequitur necessario ex supra dictis, quia alias mutaretur Deus secundum aliquod accidens proprium et intrinsecum, quod declarabimus latius in assertionem sequenti. Secundo, quia Deus in eadem actione, qua res ab initio creavit, aliquo modo semper perseverat, nam res immateriales, aut corpora ingenerabilia eadem actione, qua ea creavit, perpetuo conservat; in aliis vero rebus corruptibilibus saltem conservat materiam eadem actione, qua illam produxit; ad eandem autem actionem eadem presentia seu conjunctio cum effectu necessaria est; sicut ergo Deus ab initio extitit in rebus omnibus quas creavit, ita perpetuo in illis existit conservando illas; quod enim hæc res a Deo pendeant in conservari, in superioribus probatum est. Et hinc declarari potest quod supra dicebam, nonnullis experimentis ostendi posse, Deum non diffundere actionem hanc creativam, vel conservativam (quod perinde est) a loco distante per interjecta corpora, sed intime esse in unaquaque re conservando illam. Primo quidem, quia quantumvis variantur intermedia corpora, vel multiplicentur, actio illa nihilominus semper eadem est. Secundo, et fortius, quia quando corpus aliquod intermedium, verbi gratia, aer, aufertur, et aqua ascendit ad replendum vacuum, tunc non potest influentia conservativa Dei ad aquam descendere per intermedia corpora; ergo signum est non ita fieri, sed Deum esse intime in ipsa aqua conservando illam. Assumptum declaratur, nam aqua prius natura conservatur a Deo, quam ascendat ad replendum vacuum; imo probabile est ab eodem auctore naturæ, a quo conservatur, impelli ut ascendat ad replendum vacuum; ergo illa conservatio non potest descendere ad aquam per corpus illud, quo illud intermedium spatium replet.

25. Tertia igitur objectio potissimum procedere videtur de altera actione Dei circa creaturas; nam cum illa supponat subjectum, ex quo fiat, quantum ex se est, non repugnet fieri a Deo in locis distantibus per virtutem diffusam mediis interjectis corporibus.

Qui modus dicendi insinuat in libro de Mundo ad Alexandrum. Imo et Aristoteles eundem significat in locis citatis ex secundo de Cœlo, et secundo de Generatione, et ob hanc causam dicit, inferiora hæc corpora minorem influxum recipere, quia longius absunt a cœlo, et consequenter a primo motore. In quo etiam sentire videtur, primum motorem limitatæ esse virtutis, qui non possit æque influere in distans ac in propinquum, vel saltem sentit necessario agere tali actione limitata et modo definito. Ac denique sentit primum motorem non influere immediate ac per seipsum in hæc inferiora. Quæ omnia constat esse falsa, quidquid sit de mente Aristotelis, de qua inferius dicemus. Est igitur considerandum, duobus modis posse Deum agere in res quas condidit: primo, se solo, seu ut causa immediata et particularis; secundo, ut universalis causa influens cum causis secundis ad actiones earum.

26. De priori modo actionis existimo, non posse ratione naturali sufficienter probari, Deum immediate et per seipsum absque causis secundis quidquam operari, vel operatum esse in res quas condidit, nisi per conservationem, vel creationem novam (quæ solum contingit in anima rationali), quia in cæteris effectibus, quos nos experimur, nullus est, de quo evidenter constet, non nisi a solo Deo posse fieri. Quod si ab aliis causis fieri potest, ut ab elementis, vel a cœlis, vel etiam ab Angelis, non potest sola ratione constare hujusmodi effectus non fieri mediante aliqua causa creata, sed a solo Deo, sed revelatione opus est, ut in his quæ fidentemur. Atque hinc videtur sequi, ex hoc genere actionis per se sumpto non posse probari presentiam Dei in omnibus rebus seu locis. Sed quanquam non constet Deum ita operari, potest tamen evidenter probari, posse Deum immediate operari hoc modo in quovis loco, et ex quacunque re, quia hoc pertinet ad omnipotentiam ejus, de qua infra dicemus. Atque hoc modo ex hac actione non ut jam facta, sed ut possibili, colligi potest dicta presentia, nam Deus jam de facto habet quidquid necessarium est ex parte sua ad agendum quacunque actionem sibi possibilem; non enim indiget mutatione aliqua, ut potentiam illam aut conditionem necessariam assequatur; sed ut actu agat hoc modo, est necessaria illa presentia; ergo jam illam actu habet.

27. Posterior modus actionis divinæ per

universalem influentiam cum omnibus causis secundis notior est lumine naturæ, quia est simpliciter necessarius ad omnes effectus et actiones quas experimur, et quia necessario infertur ex dependentia, quam res omnes habent a Deo in conservari, ut in superioribus visum est. Ex hac igitur actione per se ac præcise considerata sufficienter infertur prædicta Dei presentia in rebus omnibus. Neque contra illam procedere potest difficultas in tertia objectionem tacta, nam Deus non potest efficere hanc actionem media virtute a se diffusa, seu media aliqua re creata. Tum quia hic concursus est proprius primæ causæ ut sic, et ideo non potest per virtutem creatam fieri, nam hoc ipso deficit a propria perfectione et ratione talis concursus. Tum etiam quia quacunque fingatur esse talis virtus creata, illa etiam indigeret influxu primæ causæ, quia hoc est intrinsecum omni virtuti creatæ; ergo necessario sistendum est in aliquo influxu, quem prima causa per seipsam immediate præbeat in omni actione creaturæ. Unde propriissime dicitur Deus in hac actione agere immediate immediatione tam virtutis quam suppositi, ut supra, disp. 22, late dictum est, et utraque ratio requirit immediatam conjunctionem cum effectu, quia virtus illa non est diffusa, sed intrinseca, ejusque substantia. Per hunc autem concursum non ita operatur Deus immediate, ut excludat omne aliud suppositum, immediate etiam influens in alio ordine, scilicet, causæ proximæ et particularis. Hoc vero nihil obstat presentii intentioni, quia unaquæque causa requirit ad influxum, quem immediate in suo ordine præbet, immediatam conjunctionem cum effectu, et proportionatam virtuti et supposito immediate influenti. Sic igitur ex hac divina actione necessario concluditur, Deum per virtutem sibi intrinsecam, et per suam substantiam, suumque suppositum, debere esse intime presentem omnibus actionibus et effectibus causarum secundarum. Atque ita satisfactum est ad omnia, quæ in tertia objectionem insinuabantur.

Circa objectionem quartam disseritur de presentia Dei in spatiis imaginariis.

28. Quarta objectio non multum negotium facesset his Theologis, quibus videtur Deus ita in hoc universo concludi, ut extra illud non sit; imo illo argumento maxime utuntur, quia substantia spiritualis non est, nisi ubi operatur; sed Deus non operatur, nisi in hoc

mundo; ergo extra illum non est. Addunt etiam argumentum supra tactum, quia nulla res est in nihilo; extra hunc autem mundum nihil est; nam spatium imaginarium non est, sed imaginatione fingitur. Neque putant hoc repugnare immensitati Dei, quia non pertinet ad immensitatem Dei ut sit in nihilo, aut in rebus fictitiis, aut in entibus rationis, sed quod sit in omnibus rebus creatis; at vero dum nihil creat, non oportet ut sit in aliquo, vel alicubi, sed in seipso, ut loquitur August., lib. 3 cont. Maxim., c. 21, et in illa verba Psal. 122: *Levavi oculos meos in montes, unde veniet auxilium mihi.* Et hanc opinionem tenent in 1, d. 37, Capreol., q. unic., art. 3, et Scot., q. unica, et insinuat Durand., q. 1 et 2. Tenet etiam Bonavent., art. 3, q. 1, num. 22. Unde ad quartam objectionem juxta hanc sententiam dicendum erit, immensitatem Dei satis probari ex actione Dei, quia probatur Deum esse in omnibus, quæ vere sunt, et hoc solum est de ratione divinæ immensitatis.

29. Addendum vero necessario est aliquid huic sententiæ; nam certe, si ita Deus concluderetur hoc mundo, ut in ampliori, neque actu esset, neque esse posset, non esset immensus; nam suo modo finitis terminis clauderetur. Imo non repugnat fieri creaturam spiritualem tam perfectam, quæ possit realiter esse præsens toti mundo et cuilibet parti ejus: nam unus Angelus nunc potest esse præsens, verbi gratia, toti huic civitati, et potest alius Angelus fieri perfectior, qui majorem locum impleat, et in hoc augmento potest in infinitum procedi extra omnem proportionem; ergo deveniri poterit ad Angelum, qui toti huic mundo præsens esse possit; est ergo hæc perfectio finita et non sufficit ad immensitatem Dei. Ergo necessario addendum est, ita Deum esse nunc in hoc mundo, ut, quantum est ex se, possit esse in majori, et in pluribus rebus et majoribus in infinitum. Et hoc est certissimum, tam secundum doctrinam fidei quam in ratione naturali, supposita infinita Dei virtute in operando. Si enim virtus ejus operativa non est limitata ad hunc mundum, neque etiam realis præsentia esse potest. Neque hoc negant, aut negare possunt auctores hujus opinionis, imo Capreolus satis expresse id declarat. Quapropter necesse est ut aliquid amplius respondeant ad quartam objectionem factam, nimirum, ex actione Dei immediate inferri actualem præsentiam in rebus factis, mediate

vero, seu consequenter colligi potentiam seu aptitudinem ex parte Dei ad existendum in omnibus rebus, quas in infinitum facere potest, et in hoc consistere immensitatem ejus. Atque ita fit, ut ex actione, quamvis de facto versetur tantum circa res finitas, colligatur tota immensitas, amplificando seu extendendo illam ad actionem possibilem.

30. Ex hac vero ultima responsione (quæ sine dubio vera est) videtur plane sequi, priorem partem hujus sententiæ falsam esse; fatendumque potius esse Deum nunc actu esse extra mundum in infinitis spatiis imaginariis. Quam sententiam alii Scholastici et Philosophi defendunt, ut Altisiodor., lib., 1 Summ., c. 16, et Major, in 1, d. 37, q. 2, et bene Ricard, ibi, art. 1, q. 4; Bonavent., n. 1, q. 2, ad ult., et q. 3; Cajet., in id Joan. 12: *Ego lux veni in mundum*; et Ferrar., 8 Phys., q. 4; et indicat Soto, 4 Phys. q. 2, ad 4; et Marsil. Ficin., lib. 2 de Immortal. anim., c. 6, ubi ait, Platonicos, id etiam sensisse, quod de Platone, Aristotele et aliis philosophis refert Eugub., lib. 4 de Peren. philosoph., c. 1 et 2. Favet etiam D. Thom., Quodl. 11, art. 1, dicens Deum non tantum esse in his quæ sunt, sed etiam in his quæ possumus imaginari. Expresse etiam hoc docuit August., 11 de Civit., c. 5, ubi contra quosdam arguens, sic inquit: *An forte substantiam Dei, quam nec includunt, nec determinant, nec distendunt loca, sed de ea, sicut de Deo sentire dignum est, fatentur incorporea præsentia ubique totam, a tantis locorum extra mundum spatiis absentem esse dicturi sumus, ut in uno tantum, atque comparatione ipsius infinitatis tam exiguo loco, in quo mundus est, occupatam? Non opinor in hac vaniloquia progressuros*; statim vero in fine capitis dicit, inane esse cogitare extra mundum infinita loca, sicut inane est ante initium hujus mundi cogitare infinita tempora præcessisse. Quod ideo dicit, quia revera est inane cogitare illa loca tanquam reale aliquid extra Deum, non vero quod sit inane cogitare Deum infinita duratione fuisse ante hoc tempus, et eadem ratione sua immensitate esse præsentem extra hunc mundum. Sic enim toto illo capite contendit Augustinus servandam esse proportionem inter tempus et locum, ut, sicut negari non potest, Deum fuisse ante omnia tempora, ita negari non possit esse extra omnia finita loca. Idem sentit lib. 1 Confess., c. 2 et 8, et lib. 7, c. 5, ubi divinam substantiam comparat mari infinito,

undique per immensa spatia diffuso, et mundum dicit esse veluti spongiam finitam in eo inclusam.

31. Eodem fere modo declarant divinam immensitatem reliqui sancti Patres, et Scriptura etiam favet, hac enim ratione dicitur Deus, Job. 11: *Excelsior cælo est.* Ubi Gregorius intelligendum esse dicit non propter quantitatem, neque etiam propter solam naturæ perfectionem, sed quia *incircumscriptione spiritus omnia transcendit*, unde c. 22 ejusdem libri Job dicitur: *Nonne cogitas, quod Deus excelsior cælo sit, et super stellarum verticem sublimetur?* et 3 Reg. 8: *Cæli cælorum te capere non possunt*, et Ecclesia canit: *Quem totus non capit orbis.* Unde Dionys., de Divin. nominib., c. 1, ait Deum in cælo esse atque in terra, in mundo, circa mundum, supra mundum, et supra cælum; et c. 9, Deus (inquit) extrinsecus super omnem magnitudinem funditur, et supra extenditur. Quod etiam ex professo docet Gregor. Naz., orat. 34, quæ est 2 de Theologia. Vide Basil., hom. 16; Athanasium, in epist. Synodi Nicænæ, et orat. cont. gregales Sabellii; Nazianz., Apolog. 1; Hilar., 1 de Trinit., fere initio, et super Psal. 118; Damasc., lib. 2 de Fid., c. 6; Origen., lib. 7 cont. Celsum; Hieronymum optime, in 66 cap. Isai., et in 40 Ezechiel.; Gregor., hom. 8 in Ezechiel.; Ambros., in id ad Ephes. 3: *Ut possitis comprehendere, quæ sit latitudo, longitudo, etc.*; Bernard., lib. 5 de Consider., in serm. de triplici coherentia.

32. Ratio vero sumitur ex dictis, quia Deus potest operari extra mundum sine ulla mutatione sui; ergo jam actu est extra mundum. Antecedens est evidens ex dictis, et constabit amplius ex dicendis de potentia Dei. Consequentia patet primo, quia rem esse ubi operatur, non est denominatio extrinseca resultans ex operatione aut termino ejus, sed potius est aliqua proprietas vel conditio prærequisita ex parte causæ; ergo non posset hæc denuo convenire Deo sine sui mutatione; solum enim denominationes extrinsecæ, vel relationes rationis, quæ in eis fundantur, possunt de novo attribui Deo, quia nullam mutationem in eo ponunt; esse autem præsentem per substantiam suam ubicumque operatur, vel operari potest, non est denominatio extrinseca, cum sit veluti conditio in illo prærequisita ante actionem. Et declaratur in hunc modum, nam ante ascensionem Christi, verbi gratia, non erat corpus aliquod extra

ultimam sphaeram; per ascensionem autem factum est (juxta probabilem sententiam) ut Christi corpus sit supra illam sphaeram, ita ut pedes Christi sint supra convexum ejus, atque ita corpus Christi est (vel saltem non repugnat esse) extra totum hunc mundum, replens illud spatium quod antea non replebatur corpore. Nunc ergo etiam est ibi præsens Deus secundum substantiam suam; ergo et antea ex tota æternitate erat ibi præsens; ergo eadem ratione est extra cælum in omnibus spatiis, quæ in infinitum ibi excogitari possunt. Probatur penultima consequentia, in qua est tota vis; nam si antea non esset ibi præsens, non potuisset incipere ibi esse præsens sine sui mutatione, sicut Christi corpus non potuit incipere esse ibi præsens sine aliqua mutatione, quia antea nullo modo ibi actu erat. Est enim quoad hoc eadem ratio; nam, sicut corpus Christi non dicitur ibi esse præsens per denominationem a substantia Dei, sed per aliquid, quod est in ipso, quidquid illud sit, quod nomine præsentia aut Ubi significatur, ita etiam substantia Dei non dicitur ibi esse præsens per denominationem a corpore Christi, ut videtur per se evidens; nam si cogitatione fingamus substantiam Dei in aliquo definito loco, verbi gratia, in stellato cælo inclusam, non posset a Christi corpore extrinsecus denominari præsens ibi ubi est corpus Christi; ergo denominatur præsens ab aliquo, quod est in ipsa; non posset ergo illud acquirere de novo sine sui mutatione. Atque hæc ratio potest simili modo fieri de toto spatio, quod nunc repletur corporibus hujus mundi; nam Deus hic nunc est realiter præsens; ergo et ab æterno fuit, propter eandem causam, quia scilicet non potuisset de novo ibi esse incipere sine sui mutatione. Rursus potest simile argumentum fieri de alio mundo quem Deus creare posset: nam ille mundus esset extra hunc, et ibi esset Deus; ergo esset tunc extra hunc mundum; ergo etiam nunc est, propter eandem immutabilitatis rationem.

33. *Præcluditur effugium a præfata ratione.* — Vim hujus rationis aliqui se eludere putant hoc exemplo: nam Deus de novo incepit esse in cælo, et in quacumque re creata, sine sui mutatione. Verumtamen non est simile, quia esse in cælo includit denominationem extrinsecam, vel habitudinem rationis, ortam ex præsentia cæli ut dimanantis a Deo, ex qua dimanatione vel præsentia, solum resultat in Deo relatio rationis, vel

denominatio extrinseca; esse autem ibi ubi est cœlum, vel quælibet alia res creata, non includit denominationem extrinsecam ab illa re, sed solum id quod ex parte Dei præsupponitur necessario, ut, hoc ipso quod res alia ibi existit, et ab eo manat, dicatur Deus existere in illa, quod fundamentum non posset Deo acquiri de novo sine mutatione. Sicut Deum coexistere creaturis sub hac denominatione potest incipere de novo, quia includit existentiam creaturæ, et denominationem ab illa seu relationem rationis ad illam; fundamentum autem, quod ex parte Dei supponitur, ut necessario coexistat creaturæ hoc ipso, quod illa existit, non potest de novo convenire Deo sine sui mutatione, cum nil aliud sit quam ipsum existere Dei.

34. Potestque amplius urgeri, et confirmari ratio illa desumpta ex alio mundo possibili; nam posset Deus ita creare alium mundum extra hunc, ut non se contingerent, neque essent contigui, sed disjuncti et distantes; tunc ergo esset Deus in utroque mundo; ergo in spatio interjecto. Quia non possunt intelligi in Deo illæ duæ præsentia in duobus mundis tanquam discretæ. Si enim unus Angelus non potest esse in duobus locis discretis, nisi aliquo modo sit præsens medio spatio, quomodo potest id tribui Deo, qui omnino est immutabilis, et maxime unus et simplex? Sunt qui respondeant, fieri non posse ut alius mundus creetur extra hunc, distans ab isto, nisi aliquod reale corpus inter illos intersit, alioqui necessarium fore ut sint contigui, quia distantia est aliquid reale, et certam aliquam quantitatem et proportionem habet, unde intelligi non potest sine spatio reali intermedio. Sed hoc probari non potest; nam si potest Deus creare duos mundos distantes per interjectum corpus, creet igitur illos, et statim annihilat corpus medium immutatis manentibus duobus mundis: cur enim repugnaret hoc fieri? Manerent ergo illi mundi distantes sine interjecto corpore; possunt ergo eodem modo creari, et in utroque casu procedit argumentum factum. Deinde, quis neget posse Deum conservatis cœlis annihilare totam sphaeram rerum generabilium et elementorum, vacuo manente toto spatio medio. Tunc autem distaret luna, verbi gratia, a centro mundi, vel ab alia stella aut parte cœli e regione sibi correspondente in alio hemisphaerio; ergo distantia non requirit reale spatium interjectum, quamvis a nobis non intelligatur, nisi per ordinem ad quan-

titatem vel lineam, quæ vel interponitur, vel interponi potest; intrinsecum autem fundamentum distantia, si per modum relationis declaretur, non est aliud nisi unum extremum esse hic, et aliud ibi circumscriptive, aut desinitive.

35. *Inter relatas opiniones, an et quanta possit esse discordia.*—Hæc ergo sententia sine dubio vera est, quoad id quod intendit; opinor tamen differentiam harum opinionum inter auctores Catholicos esse posse in usu terminorum. Quapropter ut tollatur æquivocatio, advertendum est (quod supra insinuavi) cum dicitur res aliqua esse alicubi, vel in aliquo loco, duo posse in hac locutione includi: unum est intrinseca et absoluta præsentia, quam res ibi habet; aliud est habitudo ad rem aliam, quam contingit, vel quantitate molis, vel quantitate virtutis activæ, vel relativa præsentia substantiæ suæ, vel quantitatis. Hæc duo necessaria sunt in corporibus, quæ circumdantur corpore continente; dicitur enim locatum esse in circumscribente, medio contactu quantitativo, et præterea habet in se suam præsentiam intrinsecam, quæ a nobis explicatur per habitudinem ad centrum et polos mundi, eademque manet, etiamsi corpora circumscribentia mutantur aut fluant, imo etiamsi per divinam potentiam omnia perirent. Et in cœlo empyreo invenitur hæc præsentia sine corpore circumdante. Quia hæc præsentia non refertur ad alterum, cui res dicitur præsens vel per cognitionem, vel per loci propinquitatem, quomodo etiam solet illa vox usurpari, sed sumitur absolute, et (si haberet usus) dici posset adsentia, quia nihil aliud est, quam rem ibi adesse ubi dicitur, quod in corpore non potest esse corpus extrinsece circumdans, sed aliquid intrinsecam, de quo latius dicemus circa prædicamentum Ubi. Ad hunc ergo modum intelligendum est in rebus spiritualibus, et præsertim in Deo, de quo nunc agimus, servata differentia et proportione, quia præsentia Dei spiritualis est, et omnino immutabilis, et indefectibilis, contactus vero Dei est virtualis per propriam actionem ejus.

36. Quando ergo dicitur Deus esse extra mundum in spatiis imaginariis, si intelligatur ibi esse quasi cum habitudo ad aliquid aliud, quod contingit, est plane falsum et impossibile, et hoc tantum potuerunt intendere auctores primæ sententiæ, neque aliud probant rationes eorum. Nam contactus Dei virtualis est ad aliquam veram rem, quæ in

spatio imaginario non est. Et eodem sensu verum est, Deum antequam mundum creasset, non fuisse in aliquo loco, sed in seipso. Denique eodem sensu verum etiam est, non pertinere ad immensitatem Dei, ut sit in loco infinito, imo nec omnino sic esse in loco, quia immensitas est attributum intrinsece et necessario conveniens Deo; sic autem esse in loco includit liberam actionem Dei. Si vero intelligatur Deus esse extra mundum solum per realem præsentiam suam sine habitudo actuali (ut sic dicam) ad aliquam rem extra ipsum, sic negari non potest Deum esse extra mundum; id enim tam in doctrina fidei quam in naturali ratione convincit secunda sententia.

37. Quod si eodem sensu dicatur, Deum esse in spatiis imaginariis, vere etiam dicitur. In æquivoco autem laborant, qui putant illam particulam, esse in spatio, dicere habitudinem ad spatium tanquam ad aliquid distinctum, quod contingitur, et ideo argumentantur hoc repugnare, quia spatium est nihil. Non est tamen hic sensus illius locutionis, sed intransitive (ut sic dicam) sumenda est illa particula, et declaratur optime per ordinem ad conceptionem nostram, quia ubi nos concipimus spatium per modum vacui apti repleti corpore, ibi est præsentissima divina substantia, totumque illud substantialiter replet. Nam, quia nos spiritualia hæc non possumus concipere, nisi per ordinem ad materialia, ubi actu non est aliquid corpus, concipimus aptitudinem ut ibi sit, et ibi etiam intelligimus adesse Deum. Ad hunc autem præsentia modum non est necessarium ut spatium sit aliquid præter Deum ipsum, cum non fiat, nec realiter contingatur a Deo, sed satis est ut a nobis apprehendi possit per modum cujusdam vacuitatis aptæ repleti corporibus, ut per habitudinem ad illam possimus prædictam Dei præsentiam concipere ac declarare. Quod potest ex ipsis corporibus non obscure intelligi; nam corpus Christi (prosequendo exemplum supra positum) extra cœlum existens, ibi realiter est præsens absque corpore circumscribente, et replet corporaliter illud spatium quod occupat, non quia spatium illud prout condistinctum a corpore Christi sit aliquid reale, sed quia per ipsius corporis præsentiam fit corporale spatium et reale, quod de se vacuum et nihil erat. Ad hunc ergo modum, ut substantia Dei esset ibi præsens antequam ibi adesset corpus Christi,

non est necesse illud spatium esse aliquid reale distinctum a substantia Dei.

38. *Ex Dei æternitate aptissime explicatur immensitas, et nostra conclusio.*—Ultimo hoc declaratur per proportionem divinæ æternitatis ad tempus, qua usus est D. Augustinus citato loco, estque aptissima ad rem explicandam; ita enim comparatur Deus per immensitatem suam ad corpora, sicut per æternitatem ad tempora; nam æque infinita est immensitas in ratione sua, ac æternitas in sua; sicut ergo æternitas est in omnibus finitis temporibus, et infinite excedit illa, ita immensitas est in omnibus finitis locis, et infinite superat illa; sicut igitur Dei æternitas comprehendi non potest finitis temporibus, sed est etiam extra illa, id est, ante illa, et post illa, ita etiam se habet immensitas ad finita loca. Rursus hac ratione vere dicitur Deus existisse ante reale tempus in omni tempore imaginario, etiamsi cum infinita successione apprehendatur, in quo non fingitur imaginarium tempus esse aliquid reale, aut Deum esse in illo per aliquam realem coexistentiam aut habitudinem, sed solum utimur illa comparatione et apprehensione ad declarandam infinitatem divinæ rationis, quia nos non possumus illam infinitatem, nisi per ordinem ad quantitatem et successionem declarare, et quia revera ante quodlibet tempus intelligimus potuisse esse aliud, et tunc jam existisse Deum, semperque idem esse, etiamsi in infinitum procedatur; idem ergo eadem proportione et ratione in spatiis veris, vel imaginariis intelligendum erit.

39. Ex quo etiam intelligitur, quid indicent illa adverbia temporalia et localia, cum dicimus Deum fuisse ab æterno hic ubi nunc creatus est mundus, vel ibi ubicunque creari posset, aut tunc fuisse, quando potuit a Deo creari ante totum tempus reale præteritum; nam sicut illud *tunc*, non significat aliquam durationem, quæ actu extiterit, distinctam a Deo, sed significat ipsammet durationem Dei, ut aptam ad coexistendum tempori vel instanti, quod antea esse posset, ita illud adverbium *ibi*, aut *hic*, non indicat locum realem actu existentem, sed solum præsentiam Dei per immensitatem, ut de se aptam ad coexistendum localiter cuicunque corpori realiter ibi existenti.

40. *Elicitur ex dictis, quid ad immensitatem Dei requisitum.*—Concludimus ergo ex omnibus dictis verum esse, quod in illa quarta objectionem supponitur, ad immensitatem sci-